

# ‘Een politicus die op mannen valt’?

## De abnormale taal van het NOS Journaal

Dit voorjaar maakte de nieuwe hoofdredacteur van het NOS Journaal bekend dat de uitzendingen spreektaaliger zouden worden. Die nieuwe aanpak oogstte lof, maar er is ook kritiek. Taalkundige Jan Stroop: “Wat een vreemd soort luisteraar wordt hier opgevoerd.”

Jan Stroop

**T**oen ik hoorde dat het NOS Journaal meer spreektaal zou gaan gebruiken, gingen bij mij, als zelfverklaard spreektaalkundige, de oren meteen op scherp. Ik had tot dan toe nooit de indruk dat het NOS Journaal Nederlands gebruikt dat ook maar in de buurt komt van het levende (verzorgde) Nederlands dat een normaal mens spreekt, maar daar zou nu misschien verandering in komen.

In *Onze Taal* van september 2010 benadrukte Peter Taal, een van de eindredacteuren van NOS Nieuws, het belang van alledaagse spreektaal. Daarnaast gaf hij wat voorbeelden van regels die speciaal bij het opstellen van journaaltaal gehanteerd worden, zogenoemde trucjes. Het komt neer op het omgooien van de woordvolgorde. Een voorbeeld: ‘De W.F. Hermans-prijs voor het beste literaire debuut is gewonnen door Frans Bakker’ is beter dan ‘Frans Bakker heeft de W.F. Hermans-prijs voor het beste literaire debuut gewonnen’, onder meer omdat Frans Bakker nog een onbekende naam is, die niet de aandacht trekt. Dat doet wel die W.F. Hermans-prijs. Ook de andere voorbeelden die Taal geeft, overtuigen, omdat ze functioneel zijn.

### ■ BETER BEKKEN

Maar over en regel die in het taalgebruik van het NOS Journaal, en ook in het NOS Radio 1 Journaal, gehanteerd wordt, laat Taal zich niet uit, terwijl die regel juist heel ingrijpend is: hij is bijna



Illustratie: Hein de Kort

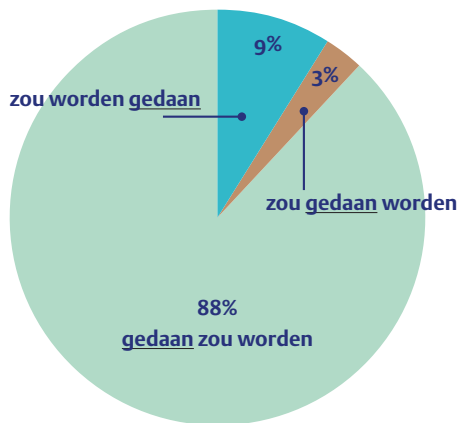
om de andere zin aan de orde. Hij luidt: zet het voltooid deelwoord altijd op het eind. Daarom horen we dagelijks constructies in de journaals als: “zodat er minder huur moet worden betaald”, in plaats van: ‘zodat er minder huur betaald moet worden’. En dus wel dat iemand “weer vrij is gekomen”, maar niet dat iemand ‘weer vrijgekomen is’.

Van deze en soortgelijke zinnen beweert de NOS Taalcommissie dat ze “beter bekken” dan zinnen met het voltooid deelwoord voorop en dat houdt dan natuurlijk in dat dat ‘alledaagse spreektaal’ is. Als dat juist is, dan zal dat moeten blijken in de spontane spraak van sprekers van het Standaardnederlands. Wat uit de mond rolt van normale mensen zal toch eerder te maken hebben met wat goed bekt en

alledaagse spreektaal is dan wat aan een bureau bedacht wordt.

### ■ DUIZEND UUR

Om na te gaan wat ‘alledaagse spreektaal’ is, kun je tegenwoordig terecht bij het Corpus Gesproken Nederlands. Dat is een representatieve database van ruim duizend uur Standaardnederlands. Ik ben in het subcorpus ‘spontane spraak’ van Nederlanders de plaats van het voltooid deelwoord nagegaan – onder andere in bijzinnen waarin niet alleen een voltooid deelwoord voorkomt (bijvoorbeeld gedaan) en een persoonsvorm (zou), maar ook nog een heel werkwoord (worden). Dan zijn drie volgordes mogelijk: zou worden gedaan, zou gedaan worden en gedaan zou worden. Van dat soort constructies vond ik er 233:



Een sterke voorkeur voor het voltooid deelwoord voorop zien we ook bij andere constructies:

- of dat gedaan zou kunnen worden: 91%
- of dat zou kunnen worden gedaan: 9%
- zou morgen gedaan worden: 85%
- zou morgen worden gedaan: 15%
- dat zou morgen gedaan moeten worden: 80%
- dat zou morgen moeten worden gedaan: 20%
- of-ie het gedaan heeft: 63%
- of-ie het heeft gedaan: 27%

De conclusie: in alledaagse spreektaal staat het voltooid deelwoord zelden achteraan.

#### ■ WEGSUDDEREN

Dat de taalcommissie van de NOS en veel andere journalisten toch blijven vasthouden aan hun 'stijlfspraak' komt doordat ze geloven dat het voltooid deelwoord op het eind de spanning bewaart en de luisteraar vasthoudt. Of zoals Peter Taal me schreef:

Wij blijven ervan overtuigd dat de persoonsvorm vóór het voltooid deelwoord veel geschikter is voor spreektaal omdat de clou tot het eind wordt bewaard. Als het in een verhaal gaat over een jongen die na een schietpartij 'gevlucht is', weet je als luisteraar na *gevlucht* al dat er nog een *is* komt. Weg spanning, want dat *is* moet een nieuwslezer weglezen, zoals dat heet: het is een niet te beklemtonen deel van de zin dat als het ware een beetje wegsuddert omdat er geen informatie van wezenlijk belang meer in zit.

Wat een wonderlijke gedachte en wat een vreemd soort luisteraar wordt hier opgevoerd: een die niet meer luistert

omdat de zin op een normale manier eindigt. Dat wegsudderen neemt 0,001 seconde in beslag, schat ik. Catastrofaal natuurlijk. En wat te denken van de spreker? Als die zegt: 'een jongen die na een schietpartij gevlucht is', en dat doen de meeste Nederlanders, zou hij dus geen spreektaal spreken. Overigens is naar het effect van het 'spannende' zinseinde nog nooit onderzoek gedaan, laat staan dat er iets bewezen is. Ik ben dus benieuwd waar die overtuiging van Peter Taal op gebaseerd is.

'Suddervrees' is er waarschijnlijk ook de oorzaak van dat omroeprepresentatoren de klemtoon zo vaak leggen op het laatste woord van de zin. Zo in het *NOS Journaal* van 31 mei: "Kinderen op de basisschool lusten wel pap van energiedrankjes", dus met de nadruk op *energiedrankjes*. In echte spreektaal zou dat zijn: 'Kinderen op de basisschool lusten wel pap van energiedrankjes.' (En in de nóg alledaagse spreektaal misschien wel: 'Energiedrankjes! Kinderen op de basisschool lusten er wel pap van.') Nog een paar voorbeelden uit juli van dit jaar:

- De politicus was het eerste lid dat vrijwillig bekendmaakte dat hij op mannen valt.
- Wie er achter deze gijzeling zát.

Met die suddervrees in het achterhoofd is het al helemaal onbegrijpelijk dat er voor de journaals vaak juist zinnen geschreven worden die eindigen met een onbelangrijke bepaling, maar die door zo'n professionele nieuwslezer toch met eindklem gelezen worden. Uit het *NOS Journaal* van 4 oktober:

- President Obama had zijn tegenstander graag op een enorme achterstand gezet met het eerste tv-debat in Dénver.  
(In plaats van: 'President Obama had zijn tegenstander met het eerste tv-debat in Denver graag op een enorme áchterstand gezet.')
- Meer dan tweehonderd woedende scheepswerkers in Griekenland hebben het ministerie van defensie bestormd in Athéne.  
(I.p.v. 'Meer dan tweehonderd woedende Griekse scheepswerkers hebben in Athene het ministerie van defénsie bestormd.')
- Er is in dat communistische land zelfs een echte online oorlog uitgebroken tussen verschillende wéb-winkels.  
(I.p.v. 'Er is in dat communistische land tussen verschillende webwinkels

zelfs een echte online óorlog uitgebroken'.)

- Het is precies twintig jaar geleden vandaag dat een vrachtvliegtuig neerstortte in de Bijlmer.  
(I.p.v. 'Het is vandaag precies twintig jaar geleden dat er in de Bijlmer een vrachtvliegtuig neerstortte.')

#### ■ ZINSRITME

Waarom kiezen we in spontane spraak eigenlijk voor de ene of de andere volgorde? Uit onderzoek blijkt dat vooral het zinsritme (de afwisseling van beklemtoonde en onbeklemtoonde lettergrepen) een sturende factor is. Voorbeeld: als vóór de werkwoordsgroep een beklemtoond woord staat, volgt meestal direct het voltooid deelwoord: 'Als ik dát gewéten had.' De volgorde 'Als ik dát hád gewéten' (overigens een bestaande boektitel) zul je in spreektaal niet gauw tegenkomen. Maar deze zin weer wel: 'Als ik álles hád gewéten', al kan: 'Als ik álles gewéten had' ook, omdat een voltooid deelwoord dat met een onbeklemtoonde lettergreep begint (en dat zijn de meeste) overal op kan volgen.

De complete systematiek erachter laat zich nog steeds moeilijk beschrijven. Voor de praktijk van de gewone sprekende Nederlander is dat ook niet nodig, want die voelt het gewoon. Dat geldt ook voor Peter Taal zelf. In een gesproken column die deze zomer uitgezonden werd, zegt hij: "Soms kan het nog hersteld worden." Hij kan nu moeilijk nog volhouden dat zijn tekstverwerker beter bekt dan zijn eigen mond.

Een uitgebreid verslag van een onderzoek naar de werkwoordvolgorde in gesproken Nederlands is te vinden op de website van de auteur: [www.janstroop.nl](http://www.janstroop.nl). Over de eindklemtoon schreef hij eerder op het taalblog *Neder-L*: <http://nederl.blogspot.nl/2011/03/een-oor-aangenaaid.html> (met geluidsfragmenten).

#### Naschrift Peter Taal, NOS Nieuws

In zijn tirade haalt Jan Stroop helaas twee zaken door elkaar. Dat de NOS streeft naar het gebruik van meer alledaagse spreektaal in de journaals klopt, maar dat staat los van onze interne stijlfspraak over de woordvolgorde.

De verwarring daarover heb ik overigens aan mijzelf te wijten. In een e-mail aan Stroop over de kwestie van de werkwoordvolgorde noemde ik de achteropplaatsing van het voltooid deelwoord geschikter voor spreektaal omdat de clou tot het eind wordt bewaard. Daar had ik 'nieuws-

taal' moeten schrijven in plaats van 'spreektaal'.

Wie nieuws brengt, wil de aandacht vasthouden. Daarom kiezen wij bewust voor de constructie 'De trainer zei dat hij het voorstel van de spelers heeft ...', omdat dan tot het allerlaatst onduidelijk blijft wat hij met het voorstel heeft gedaan: aannemen, weghonen, ondersteunen,

het kan nog alle kanten op. Laat het een fractie van een seconde schelen, je houdt de aandacht beter vast.

Enig wetenschappelijk bewijs daarvoor heb ik natuurlijk niet. Wel weet ik dat het voor nieuwslezers en presentatoren ook prettig is om naar een slotakkoord toe te lezen. Dát verstaan wij in de nieuwswereld onder 'goed bekken': het moet goed te be-

klemtonen zijn. Dat bekken heeft dus niets met het gebruik van alledaagse spreektaal te maken.

Dat Stroop mij zelf heeft horen zeggen "Soms kan het nog hersteld worden" (in plaats van 'Soms kan het nog worden hersteld') is nog wel de beste illustratie van wat ik bedoel. Ik sprak toen spreektaal en was even niet met nieuwstaal bezig. ■

# Borg jou gunstelingwoord

## Sponsoractie om prestigieus Afrikaans woordenboek te redden

Zoals het Nederlands het omvangrijke *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (WNT) heeft, zo heeft het Afrikaans het *Woordeboek van die Afrikaanse Taal* (WAT). Belangrijk verschil: het WNT is af, het WAT nog niet. Of het ooit zover komt, is niet helemaal zeker. Subsidieperikelen – inderdaad. Een opmerkelijke actie moet uitkomst bieden.

### Willem Botha

HOOFDREDACTEUR WOORDEBOEK VAN DIE AFRIKAANSE TAAL

Ooit overwogen een woord te kopen? *Robot* misschien? Of *alleenloper*? Of toch *liefde*? Sinds kort kan het. Het gaat om Afrikaanse woorden, en ze kosten 10 euro per stuk; wie echt honderd procent exclusiviteit wil, betaalt 500 euro. Zo steunt u een belangrijk woordenboek in Zuid-Afrika, dat door subsidieperikelen in zijn voortgang wordt bedreigd.

Dat *Woordeboek van die Afrikaanse Taal* (afgekort WAT) is een enorm project, waaraan al sinds 1926 wordt gewerkt. In 2009 verscheen deel 13 (de letter R), en er zijn nu nog zeven delen te gaan, die in 2036 klaar zouden moeten zijn. Maar of het zover komt, is de vraag. Want ook in Zuid-Afrika drogen de subsidiebronnen van de overheid steeds meer op. Vandaar de actie 'Borg 'n woord', die iedereen in staat stelt een Afrikaans woord te sponsoren.

Wat voor woorden staan er in het woordenboek – en kunnen dus gesponsord worden? Het WAT documenteert en

verklaart een grote variëteit aan woorden en uitdrukkingen uit het Standaard-afrikaans, uit de spreektaal en uit verschillende regionale varianten van het Afrikaans, zoals het Kaaps en het Nama-kwalands. Het kan worden gezien als de Afrikaanse evenknie van het 43-delige *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (WNT), dat in 1998 werd voltooid, ruim 130 jaar nadat het eerste deel verscheen.

#### ■ NEDERLANDSE OORSPRONG

Het Afrikaans (door Nederlanders vaak Zuid-Afrikaans genoemd) is de moedertaal van 6 miljoen Zuid-Afrikanen, van wie er 3,3 miljoen niet blank zijn. Daarmee vormen de moedertaalsprekers van het Afrikaans de op twee na grootste taalgroep in Zuid-Afrika, na de Zoeloen- en de Xhosa-sprekers, maar ver voor de moedertaalsprekers van het Engels.

Ongeveer negentig procent van de Afrikaanse woordenschat is van Nederlandse oorsprong. Van veel woorden is

de betekenis in beide talen dezelfde, al is de Afrikaanse spelling wel vaak anders – moderner zo men wil – dan de Nederlandse: *kamera* - *camera*, *akademies* - *academisch*, *metode* - *methode*. Een aantal woorden heeft in het Afrikaans meer betekenissen dan in het Nederlands, andere woorden juist minder, en van een derde groep woorden is de betekenis veranderd. Voorbeelden zijn *vinnig* ('snel'), *bees* ('stier', 'koe' of 'os'), *stadig* ('niet snel') en *vaak* ('slaperig'). Voorbeelden van Afrikaanse woorden uit het Khoikhoi en het Maleis die niet in het Nederlands voorkomen, zijn *baie* ('veel'), *piering* ('schoteltje'), *dagga* ('hasj'), *gogga* ('insect') en *kierie* ('wandelstok').

#### ■ GEVAAR

Het WAT is niet alleen een woordenboek, maar ook een instelling, die zich breed inzet voor de Zuid-Afrikaanse talen – voor alle Zuid-Afrikaanse talen. Zo verzorgt het een opleiding voor woor-

The screenshot shows the WAT website interface. At the top, it says 'WAT Selfoon Tuisblad'. Below that is a search bar with the text 'Resultate' and a 'Soek' button. The search results show 'Huidige soektog: bittereinder Resultate: 6'. The main result is for 'bittereinder s.nw. Persoon wat tot die end toe verhard uit pligsgevoel en getrouheid aan 'n ideaal [veral strydners in die Tweede Vryheidsoorlog]: Die bittereinders in die Engelse Oorlog.' To the right of this result is a table with two columns: 'Titel' and 'Telling'.

Titel	Telling
bittereinder	100%
bittereindermoed	55%
einde	53%
onstuitbaar	53%
pronk	53%
reaksie	53%

Bittereinder in die elektroniese versie van het *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*.